

קנין הגוף בקנין לזמן

א. המכירה לנכרי של קרקעות בא"י להפקעת איסורי מלאכה בשביעית שנהגו בה בתור הוראת שעה בשמיטות האחרונות מבוצעת עפ"י חוזה מכירה לזמן ששנת השמיטה מובלעת בתוכו. זה נעשה עפ"י היסוד שגם מכירה לזמן היא מכירה בקנין הגוף, שבכוחה להפקיע האיסורים, לפי מה שנוקטים שבזה"ז יש קנין לנכרי בא"י. וזהו לפי שיטת ר' אביגדור כהן צדק המובאת בשו"ת הרא"ש (כלל ל"ה סי' ב'), שבקצוה"ח (רמ"א, סק"ד) האריך לבססה.

לכאורה יש סתירה לשיטה זו מהמבואר בגיטין מ"ח. מחלוקת ר"י ור"ל אם קנין פירות כקנין הגוף או לא במוכר שדהו בזמן שהיובל נוהג, ביובל שני (שכבר הורגלו להחזיר הקרקעות דסמכה דעתי' דמוכר דודאי הדרה לי, וזה בטוח שיחזירנה, רש"י שם). הרי מכאן מפורש שכל שמוכר לזמן ה"ז רק בגדר קנין פירות ולא נחשב קנין הגוף כלל. שמשום כך אנו מחשיבים גם מכירה סתמית בזמן שהיובל נוהג, ביובל שני שדעת שניהם סמוכה ובטוחה שהשדה תחזור רק כקנין לזמן וכקנין פירות בלבד. ולא נחשב כקנין הגוף אלא לדעת הסובר שקנין פירות כקנין הגוף הוא. ונבא בע"ה לבאר דבריו כדלהלן.

ב. במל"מ (פי"א מה' שמיטה ויובל) נסתפק במוכר שדהו בזמן שהיובל נוהג אם יש רשות ללוקח לחפור בה שיחין ומערות. והביא מה שכתב הרמב"ם (פכ"ג מה' מכירה ה"ה וה"ו): המוכר גוף הקרקע לזמן קצוב ה"ז מכורה ומשתמש הלוקח בגוף כחפצו וכו'. ומה הפרש יש בין המוכר קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה לפירותיה, שהקונה לפירות אינו יכול לשנות צורת הקרקע ולא יבנה ולא יהרוס. אבל הקונה לזמן קצוב הוא בונה והורס ועושה בכל זמנו הקצוב כמי שעושה הקונה קנין עולם, עכ"ל הרמב"ם. והביא עוד שמדברי הראב"ד והה"מ שם נראה שפשוט להם שהקונה שדה בזמן שהיובל נוהג עושה בשדה כחפצו, אעפ"י שידוע שתחזור ביובל. ונוקטים שהרמב"ם מדמה מוכר לזמן קצוב למוכר בזמן שהיובל נוהג. והמל"מ תמה ע"ז שבירושלמי ס"פ השולח מבואר בקונה שדה ביובל לד"ה אינו יכול לחפור בה שיחין ומערות מפני שהתורה אמרה „ושב לאחוזתו". ובמה שדן הראב"ד להשוות דין זה לאומר נכסי לך ואחריך לפלוני שאם מכר ונתן קיים, ג"כ מחלק המל"מ (פכ"ג ממכירה) שאינו דומה כלל, שהרי שם אם מכר ונתן קיים משא"כ במוכר לזמן קצוב שדן בו הרמב"ם שאין בידו למכור כלל. ועוד שהרי שם אסור למכור לכתחלה ואילו כאן דברי הרמב"ם שגם לכתחלה יכול לבנות ולהרוס. ועוד הקשה שם על דמיון זה לאחריך לפלוני עיי"ש. אי"כ דברי הראשונים צ"ע לכאורה.

ג. והנראה בזה שלכאורה יש מחלוקת בין הבבלי לירושלמי בחפירת בורות בזמן שהיובל נוהג, שבגיטין (מ"ח) מביא מחלוקת תנאים בלוקח שדה מאביו והקדישה ואח"כ מת אביו אם היא בדין שדה אחוזה, שלר"מ מיעוט הכתוב קאי בשקדישה אחרי מות אביו. ודייקו שם שלר"י ור"ש החולקים על ר"מ, באופן זה שהקדישה אחרי מות אביו אין צריך למיעוט. והעמידו הדבר במחלוקת לענין קנין פירות כבקנין הגוף, שלר"מ קנין פירות כקנין הגוף וע"כ במיתת אביו לא ירש כלום וצריך מיעוט שאינה בדין שדה מקנה. ואם נאמר שהקונה שדה בזמן היובל אסור לו לחפור בה בורות, איך יתכן לומר שבמות אביו לא ירש כלום מצד שהוא כבר קנוי בידו מלפני כן. והרי ע"י מות אביו הותר לו לחפור בה בורות משא"כ לפני כן. ומוכח מכאן ששיטת הבבלי שגם לפני כן הי' יכול לחפור בה, ושלא כירושלמי.

ד. ויתכן גם לומר אחרת, שלעולם גם הבבלי מודה בעיקר הדרשא לירושלמי כיון שזה נלמד ממקרא מפורש. אלא שדין זה שאסור לחפור בה אינו תוצאה מעצם מהות הקנין אלא מצד המצוה של התורת השדה ביובל שנאמר שם „ושב לאחוזתו“. וזהו בלוקח רגיל, משא"כ בלוקח שדה מאביו, שיתכן שימות אביו בינתיים, ולא יצטרך להחזיר השדה כלל. ואפילו אם יש לו אחים שייצטרכו להחזיר השדות זל"ז ביובל לדעת הסובר אי"ב, הרי אין זה אלא מצד ספק. ועל כן כל עוד שהקרקע בחזקתו יכול לעשות בה כחפצו, ולא נאסור עליו לחפור בה מצד ספק שמא יהא עליו את"כ המצוה של „ושב לאחוזתו“. על כן אמרו יפה בגמרא שלמ"ד כקנין הגוף דמי לא ירש כלום במות אביו.

א"כ מיושבים דברי הרמב"ם שפוסק במכירה לזמן שחופר בה בורות כרצונו, שבוה"ז שאין הדין „ושב לאחוזתו" בזה לשני האופנים דלעיל אפשר ללמוד מלוקח שדה מאביו שמותר לעשות בשדה כרצונו.

ה. ומתורצת בזה גם הקושיא שהערנו בראש דברינו בדברי הר"א כ"צ שקנין לשעה יתכן שיהא קנין הגוף, והקשינו מהגמרא גיטין מ"ח שביובל שני תגדירו זאת כקנין פירות. כי זה הרי אמור בזמן שהיובל נוהג, שיש שם דין „ושב לאחוזתו" ואסור לחפור בה בורות וכיו"ב, ע"כ אין זה נחשב כקנין הגוף, וכהגדרת הרמב"ם בהבדל שבין קונה לזמן לקונה לפירות, משא"כ כל קנין לזמן שאין בו דין „ושב לאחוזתו" שכנ"ל לפי"ד הרמב"ם רשאי לחפור ולעשות בו כרצונו, זהו באמת קנין הגוף ממש, אעפ"י שהוא רק לזמן.

ו. אלא שיש להקשות ע"ז מהמשך הגמרא גיטין הנ"ל. שאמר רב יוסף אי לאו דאר"י קנין פירות כקנין הגוף לא מצא ידיו ורגליו בביתמ"ד, כיון שסובר אי"ב ואחים שחלקו מחזירים זל"ז ביובל א"כ אין זה אלא קנין פירות. והנה לפי מה שהעלינו לעיל נעיין בדין אחים שחלקו אם מותר להם לחפור בורות בחלקם. ולפי הנ"ל יוצא שיהא מותר, כי כל דין ההשבה אינה אלא מטעם ספק, וכל עוד שהשדה תחת ידו נעמידנה בחזקתו. והרי לפי הנ"ל באופן זה הוא קנין הגוף בידו, וכהגדרת הרמב"ם הנ"ל. וא"כ למה לא יוכל להביא ביכורים ולקרא כדין?

[על דרך זה מתרץ הגאון ר' אליעזר גורדון זצ"ל הגאב"ד ור"מ דטעלו,

מה שמקשים במ"ש בגמרא ב"ב פ"ת, בקונה שני אילנות מביא ואינו קורא שהוא ספק אם קנה קרקע או לא. ומקשים כיון שמצד הדין המוציא מחבירו עליו הראי, לא קנה קרקע. א"כ שוב אינו בגדר ספק אלא בגדר ודאי לא קנה קרקע, ולמה מביא ביכורים. ותירץ הגאון הנ"ל שהשאלה אם קנה קרקע או לא אינה מתעוררת כעת אלא לכשיקצץ האילן או ייבש. ואילו עכשיו ה"ז ספק לענין מצות ביכורים, בזה יש לנקוט ספק מצוה לחומרא, ע"כ מביא מספק.

באופן זה ראינו לתרץ קושית התוס' סוכה ל' למה צריכים למעט הגזול ממש"נ "לכם" — משלכם, הלא פסול מצד מצוה הבאה בעבירה. ותמצנו, שהחילוק יהי' בספק גזול, שאם הפסול מצד מהב"ע לא יפסל כי מצד ספק ממון יש לפסוק ס' ממון לקולא. משא"כ אם הפסול הוא מצד "שלכם" הכתוב במצות אתרוג, ה"ז ספק מצוה, ובוה יש לנקוט לחומרא. ובנידון דידן יהי' הדבר הפוך. ששאלת "ושב לאחזתו" מצד ספק חיוב החזרה ביובל לא תתעורר אלא עם בוא היובל, משא"כ ברגע הנוכחי שיש ספק אם מותר לו לחפור בה בורות וכיו"ב ה"ז ספק ממון לקולא].

ז. אלא שאותו דיוק שהוצאנו מהרמב"ם בהגדרת ההבדל שבין קנין הגוף לשעה לקנין פירות שהוא תלוי בוה אם יש לו רשות לחפור בשדה או לא, נראה שהוא תלוי במחלוקת.

הנה מצינו מחלוקת בין הסמ"ע לבין החלקת מחוקק (אהע"ז סי' צ') אם הרשות ביד הבעל לחפור בנכסי אשתו בורות שיחין ומערות. לדעת הסמ"ע רשאי, ולדעת הח"מ אינו רשאי. והנה בעל בנכסי אשתו אין לו אלא רשות אכילת פירות. ובאמת נראה שיש בענין מחלוקת קדומה של אמוראים. בבבא בתרא (ג.) לענין ולא לאיש חוקה בנכסי אשתו, מקשה והאמר רב ששת אשת איש צריכה למחות, במאן אילימא באחר וכו' אלא לאו בבעל. אמר רבא לעולם בבעל, וכגון שחפר בה בורות שיחין ומערות. רב יוסף אמר לעולם באחר וכו'. הנה יוצא מזה מבואר דעת רבא שאין רשות לבעל לחפור בנכסי אשתו ואשר על-כן הי' לה למחות בידו. אולם רב יוסף שלא קיבל תירוצו של רבא חולק כנראה על הנחה זו, וסובר שהבעל רשאי לחפור בה כרצונו, ע"כ לא שייך לומר שתמחה, והי' מוכרח להעמידה לענין אחר שהחזיק בשדה. יוצא שהשאלה זאת אם בקנין פירות מותר לחפור בורות וכו' במחלוקת היא תלויה, לדעת רבא אינו רשאי ואילו לדעת רב יוסף רשאי.

ומעתה לדעת רב יוסף לא תתכן הגדרה הנ"ל בחילוק בין קנין הגוף לקנין פירות, שבקנין פירות אינו יכול לחפור, וכל שיכול לחפור ה"ז קנין הגוף, שהרי לרב יוסף רשאי גם הבעל לחפור אעפ"י שאין לו אלא קנין פירות בלבד. והגדרת הרמב"ם הנ"ל היא רק לפי דעת רבא, שכך נוקט להלכה כמבואר בביאור הגר"א (ח"מ סי' קמ"ט ס"ק י"ב).

ח. ומעתה מיושבת קושיתנו בדברי רב יוסף גיטין: אי לאו דאמר ר' יוחנן קנין פירות כקנין הגוף דמי לא מצא ידיו והגליו וכו' שאעפ"י שאחים שחלקו ודאי יהא מותר להם לחפור בשדה כרצונם, מ"מ לדעת רב יוסף אין זה מגדיר את קנינם כקנין הגוף, שהרי לדעתו גם בקנין פירות רשאי לחפור. ומכיון שמתזירים זל"ז ביובל אין זה אלא קנין פירות בלבד. ושפיר אמר רב יוסף דבריו לשיטתו. ולפ"ז חתייב הקושיא הידועה בדעת הרמב"ם שפוסק קנין פירות לא כקנין הגוף ופסק

גם שהאחים שחלקו לקוחות הם ומחזירים זל"ז ביובל, והקשו שא"כ איך מצא ידיו ורגליו בביהמ"ד, וכקושית רב יוסף. וכן היא שם קושית התוס' (ד"ה אי) לרבא דאמר קרא ומתניתא מסייע לר"ל שקנין פירות לאו כקנין הגוף, והרי רבא עצמו סובר (קידושין מ"ב) שאחים שחלקו לקוחות הם.

אך לפי הנ"ל הכל מיושב כי רבא לשיטתו שבקנין פירות אין רשות לחפור, בנידון שלנו האחים שחלקו שמותר להם לחפור וכנ"ל הרי קנינם קנין הגוף נחשב. וכן הרמב"ם שפוסק להלכה כרבא וכנ"ל, לדידי' אחים שחלקו אעפ"י שהם כלקוחות לענין החזרה ביובל, מ"מ דין קנין הגוף יש להם לאותה שעה שהשדה בידם וכנ"ל שיכולים לחפור בה, ע"כ שפיר מביאים ביכורים וקוראים.

[ט. ובדרך הלימוד אמרתי ליישב הרמב"ם גם באופן אחר. והוא עפי"מ שהוכיחו התוס' (גיטין מ"ז: ד"ה טבל) מדברי רב יוסף שהפירוש אין ברירה הוא שמא הגיע לו חלקו של אחיו. אכן י"ל שזוהי רק דעת רב יוסף, משא"כ לרבא דס"ל קנין פירות לא כקנין הגוף ואחים שחלקו לקוחות הם וכנ"ל, לדידי' הפירוש אי"ב היינו כפירש"י (שם מ"ז: ד"ה טבל) שבכל יש לכל אחד מהם חצי, שלפ"ז יכולים להביא ביכורים, שחלקו ודאי מחויב בביכורים, כמבואר בתוס' הנ"ל. וביותר, לפ"מ המבואר אצלנו בספרי „פרחי אהרן" ח"א, שבירושה כל אחד נחשב יורש הכל. וכן מוכח מהתוס' ריש ב"מ (ד"ה וזה נוטל) עי"ש היטב. וע"כ כל שאין ברירה והחלוקה שאח"כ אינה מגלה למפרע שזה חלקו, נשאר בזה יסוד הירושה המקורי שכל אחד יורש הכל. ולפ"ז הפירוש בדברי ר' יוחנן „מחזירים זל"ז ביובל", שהחלוקה שהיא בגדר קנין חדש זמ"ז מתבטלת, וחוזר המצב כפי שהי' בלי חלוקה, היינו שהכל שייך לכל אחד ואחד. וממילא יכולים להביא ביכורים כי לכל אחד מהאחים קנין הגוף בשדה לעולם. ודו"ק].